

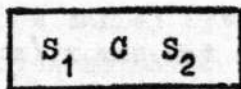
Maria Śledzińska
Bydgoszcz

ZWIĄZKI DERYWACYJNE MIĘDZY ZDANIAMI Z ORZECZENIEM KAUZATYWNYM

Niniejszy artykuł zawiera jedynie kilka uwag na temat primarnej i sekundarnych konstrukcji zdaniowych z orzeczeniem kauzatywnym, choć z zagadnieniem sygnalizowanym w tytule wiąże się, w mniej lub bardziej bezpośredni sposób, cały szereg szczegółowych problemów, jak choćby: związek konstrukcji zdaniowych z orzeczeniem kauzatywnym i konstrukcji z orzeczeniem zwrotno - rezultatywnym, typy stanów wyrażonych jako skutek przez czasowniki kauzatywne, związek czasowników kauzatywnych z czasownikami wyrażającymi tylko stan, i inne.

I Przez orzeczenie kauzatywne rozumie się tu takie, które konotuje /w mianowniku lub narzędniku/ zdarzenie przyczynowe, w bierniku - pacjensa intrazytywnego predykatu¹, samo zaś jest wykładnikiem skutku zdarzenia przyczynowego².

Konstrukcje zdaniowe z orzeczeniem kauzatywnym mają strukturę wyjściową trójczłonową - zawierającą dwa zdarzenia oraz wykładnik łączącego je stosunku przyczynowo - skutkowego³, co można by ująć w schemat:

, w którym S - oznacza zdarzenie,
C - wykładnik kauzacji,

Eksplikacja semantyczna tego schematu jest następująca:

Realizuje się/lub zrealizowało się/ S₁ powodując /z/ realizowanie się S₂.

Tak więc zdanie:

To, że Janek czytał książkę, zdenerwowało Piotra./gdzie>czytał<

oznacza predykat zdarzenia przyczynowego, którego skutek w postaci stanu pacjensa intrazytywnego predykatu wyraża czasownik kauza-

tywny>zdenerwowało</ można sprowadzić do struktury wyjściowej / S_1 C S_2 / dokonując eksplikacji semantycznej według wyżej wymienionego modelu:

Janek czytał książkę /zrealizowało się S_1 / powodując, że Piotr zdenerwował się / zrealizowało się S_2 /.

Należy podkreślić, że w tego typu konstrukcjach zdaniowych z orzeczeniem kauzatywnym posiadających struktury wyjściowe przyczynowo - skutkowe, skutek ów jest nie zamierzony.

Trzeba by zatem zastanowić się, jak wyglądałyby struktury wyjściowe zdań z orzeczeniem kauzatywnym w wypadku, gdy chodzi o skutek zamierzony. O takim skutku najczęściej można mówić w tych wypadkach, gdy w mianowniku pojawia się osobowy agens zdarzenia przyczynowego, którego pozostałe człony wyrażone są w narzędniku⁴, np. w zdaniu:

Janek zdenerwował Piotra głośnym czytaniem książki.

Fakt, że konstrukcje te są zjawiskiem częstym na gruncie języka polskiego, potwierdzają rozważania Stanisława Karolaka, który pisząc o wyrażeniach prostych, zbudowanych z kilku predykatów połączonych wzajemnymi związkami semantycznymi zauważył, że jedna z najczęściej spotykanych konstrukcji semantycznych skondensowanych w wieloargumentowym predykatie ma model semantyczny typu:

x wykonuje czynność⁵ a chcąc, żeby y /lub ten sam x /stał się b ⁶.

Wprowadzie autor ten zaznaczył, że model, o którym mowa, ma ogromną ilość realizacji strukturalnych, zróżnicowanych formalnie w zależności od: treści czynności a , treści b i wreszcie od tego, która z nich jest wyrażona explicite, a która ukryta, niemniej sądzić można, że właśnie ten model realizują zdania z orzeczeniem kauzatywnym, w których skutek / w postaci stanu pacjensa intransywnego predykatu/ został zamierzony.

Tak więc zdanie:

Janek zdenerwował Piotra głośnym czytaniem książki.

- można uznać za realizację modelu S.Karolaka, ponieważ

treść wyżej wymienionego zdania da się wyeksplikować przy pomocy tego modelu, przy czym stosunki semantyczne nie ulegną zmianie. Należy podkreślić, że w modelu tym znajdują wyraz wszystkie podstawowe elementy struktury wyjściowej zdania, również te, które nie zostały w nim wyeksplikowane, jak na przykład wykładnik zamierzenia skutku:

Janek /x/ głośno czytał książkę /wykonał czynność a/ chcąc, żeby Piotr /y/ zdenerwował się /stał się b /.

W wypadku, gdy skutek był zamierzony - przyczyna staje się jednocześnie sposobem realizacji celu, tak więc czynność agensa-sprawcy ma charakter sposobowo-przyczynowy.

Jeżeli założymy, że skutek był zamierzony, w strukturze wyjściowej konstrukcji z orzeczeniem kauzatywnym powinien pojawić się wykładnik zamierzenia, celu. Wówczas struktura wyjściowa będzie sposobowo - przyczynowo - skutkowa⁸, czyli w ogólnym schemacie $S_1 C S_2$ wykładnik kauzacji zostanie wzbogacony o element zamierzenia.

O charakterze przyczynowo - skutkowym lub sposobowo - przyczynowo - skutkowym struktury wyjściowej omawianych konstrukcji zdaniowych decyduje właśnie fakt zamierzenia lub niezamierzenia skutku przez agensa⁹. Trzeba jednak dodać, że często w strukturze powierzchniowej brak jest wykładnika tego zamierzenia. W takiej sytuacji dochodzi niejako do neutralizacji semantycznych struktur wyjściowych. Dlatego też o sposobie rozumienia danego zdania decyduje często kontekst.

Przykładem tego typu konstrukcji jest zdanie:

W każdym bądź razie ujał mnie swoją troską./ Breza 32 /

O tym, że chodzi tu o skutek zamierzony, świadczy kontekst.

A oto przykłady konstrukcji zawierających w strukturze powierzchniowej wykładnik zamierzenia skutku:

1. Może także mną gardzi, ale to jednak ją chcę uratować
Jamroża, ja po to tu przyszedłem. / Musk.194 /
2. W ten sam sposób chojął więc rozłożyć i wapno./Eich.184/

II

W niniejszym artykule za podstawową /prymarną/ konstrukcję zdaniową z orzeczeniem kauzatywnym przyjmuje się taką, w której w mianowniku konotowanym przez to orzeczenie pojawia się zdanie zawierające zdarzenie przyczynowe¹⁰, w bierniku zaś pacjens intranzytywnego predykatu, np. :

S_1	C	S_2
Zdanie wyjściowe wyrażające zdarzenie przyczynowe	→	Zdanie wyjściowe wyrażające skutek
Janek czytał książkę.		Piotr zdenerwował się.

↓

1a To, że Janek czytał książkę, zdenerwowało Piotra.

lub

1a₁ Piotra zdenerwowało to, że Janek czytał książkę.

Konstrukcja zdaniowa typu 1a₁ jest konstrukcją równoległą do 1a, powstałą na skutek permutacji, co jednak pozostaje bez wpływu na wyrażenie stosunku przyczynowo - skutkowego między zdarzeniami struktury wyjściowej. Wyżej wymieniony typ konstrukcji zdaniowych umożliwia najpełniejszą eksplikację elementów struktury wyjściowej, stąd też traktowany tu będzie jako podstawowy. Występujący w nim operator "to" pozwala funkcjonować wprowadzonemu przez niego zdaniu wewnątrz innego zdania, nie powodując jednocześnie żadnych zmian w jego strukturze wewnętrznej.

Charakterystyczne jest, że w zdaniach typu 1a₁, czyli w tych, gdzie operator występuje w postpozycji, często zdarza się, że zostaje on wyzerowany. Powstaje wówczas konstrukcja typu:

Piotra zdenerwowało, że Janek czytał książkę¹¹.

Z analizy materiału przykładowego wynika, że możliwe jest pojawienie się innych konstrukcji zdaniowych z orzeczeniem kauzatywnym, o różnym odcieniu stylistycznym, powstałych w wyniku transformacji konstrukcji prymarnej.

Zdarzenie przyczynowe, które w prymarnej konstrukcji zdaniowej z orzeczeniem kauzatywnym wyeksplikowane jest pod postacią zdania, pojawia się wówczas pod postacią prosentencjalizacji¹², nominalizacji, bądź transformy imiesłkowej.

W pierwszym przypadku dochodzi do wyzerowania wykładników poszczególnych komponentów zdarzenia przyczynowego/predykatu i argumentów/ i zastąpienia ich wspólnym wykładnikiem zaimkowym, umożliwiającym adaptację zdania do kontekstu. Zdarzenie przyczynowe występujące w konstrukcji zdaniowej z orzeczeniem kauzatywnym pod postacią prosentencjalizacji wskazuje w tekście na treść zawartą w poprzednim członie zdania złożonego lub w poprzednich zdaniach, np.

2a Piotra zdenerwowało to.

Trzeba zaznaczyć, że prosentencjalizacja wprowadzona pod postacią "to" tworzy samodzielną strukturę z orzeczeniem kauzatywnym i dlatego, w przeciwieństwie do prosentencjalizacji wprowadzonej pod postacią "co", nie wciąga poprzedniego zdania w całość syntaktyczną. A oto przykład konstrukcji z prosentencjalizacją w postaci zaimka "co":

2b Janek czytał książkę, co zdenerwowało Piotra.

W wypadku, gdy zdarzenie przyczynowe w zdaniu z orzeczeniem kauzatywnym wyrażone jest w mianowniku pod postacią nominalizacji, doszło do wyzerowania/ w zdaniu eksplikującym zdarzenie przyczynowe w konstrukcji prymarnej /elementu temporalnego.

Istnieje możliwość pojawienia się w tekście różnych postaci nominalizacji jako mianownikowego konotatu orzeczenia kauzatywnego. Są one zależne od tego, którego członu zdania wyjściowego odpowiednik stał się członem konstytutywnym nominalizacji,

na przykład:

3a Czytanie Janka zdenerwowało Piotra.

Członem konstytutywnym tej nominalizacji jest odpowiednik orzeczenia zdania wyjściowego wyrażającego zdarzenie przyczynowe - predykatu /czytanie ← czytał/. Agens zdarzenia przyczynowego pojawia się tu pod postacią przydawki rzeczownej, wyzerowany jednocześnie zostaje argument przedmiotowy /książka /.

Ten typ transformacji może pojawić się również jako wariant z agensem zdarzenia przyczynowego wyrażonym pod postacią przydawki sprawcy. Wówczas nie dochodzi do wyzerowania argumentu przedmiotowego, np.

3a₁ Czytanie książki przez Janka zdenerwowało Piotra.

Zdanie wyjściowe zawierające zdarzenie przyczynowe można przekształcić w nominalizację przyjmując jako człon konstytutywny agensa. Wówczas powstanie konstrukcja typu:

3b Czytający książkę Janek zdenerwował Piotra.

- gdzie przydawka przymiotna jest odpowiednikiem orzeczenia zdania wyjściowego /predykatu/.

Z kolei ten typ konstrukcji może pojawić się jako wariant z nominalizacją wprowadzającą zdanie względne:

3b₁ Janek, który czytał książkę, zdenerwował Piotra.

Należałoby jednak zwrócić uwagę na fakt, że w tego rodzaju konstrukcji nominalizacja wprowadzająca zdanie względne nie wyraża konkretnej przyczyny stanu wyeksplikowanego w orzeczniu drugim konstrukcji z orzeczeniem kauzatywnym, ma więc charakter względnoprzyczynowy, w niektórych przypadkach

tylko wyodrębniający. Na przykład w zdaniu:

Ten chłopiec, który czytał, zdeenerwował Piotra.

- agens nie spowodował stanu pacjensa tym, że czytał, lecz jakąś inną czynnością, która nie została wyeksplikowana.

Człon wyrażający zdarzenie przyczynowe w prymarnej konstrukcji z orzeczeniem kauzatywnym można przekształcić w transformę imiesłową, np.

4a Janek czytając książkę zdeenerwował Piotra.

Na gruncie tego typu konstrukcji może dojść do rozszczepienia członu eksplikującego zdarzenie przyczynowe. Powstanie wówczas konstrukcja typu:

4a₁ Janek zdeenerwował Piotra czytając książkę.

Kilka przykładów tekstowych omówionych typów konstrukcji zdaniowych z orzeczeniem kauzatywnym:

Realizacje konstrukcji typu 1a :

1. Nie wiadomo dlaczego cieszyło ją to, że nie jest z ojcem, że nie będzie o niczym wiedział, dopóki mu się nie napisze, że został dziadkiem./Musk.197/
2. Uświadomiła sobie jakąś, na pewno nie usprawiedliwioną, niechęć do Agnieszki, razi ją, że papie, że jest już z Włochem prawie na ty, choć jeszcze wczoraj udawała, że nie chce jechać./Musk.48/

Typ 2a :

1. Zaskoczyło mnie to. /Row.31/
2. Widzi pan, martwi to jednak pana./Milion.39/

Typ 2b :

1. Całość odbudowano po wojnie, oddając Rynek Starego Miasta do użytku dnia 22 lipca 1953r., co upamiętnia tablica na rogu Rynku i ul. Zapiecek./Inf. w.21/

Typ 3a :

1. Wzruszyła go ufność służby./Żuk.2.10/
2. W końcu zgniewało mnie to życie na dwa fronty i zerwałam ze Zdzisławem./Row.19/

Typ 3b :

1. Płaczące bez przerwy dziecko rozdrażniło go.

III

W poprzedniej części artykułu zostały pokrótce omówione typy transform prymarnej konstrukcji zdaniowej z orzeczeniem kauzatywnym. Z analizy przykładów wynika, że oprócz już wspomnianych istnieją jeszcze dwie możliwości dokonania transformacji konstrukcji podstawowej.

W pierwszym przypadku forma czasownika kauzatywnego nie ulega zmianie, inny jest natomiast typ konotacji, a mianowicie: w mianowniku pojawia się agens zdarzenia przyczynowego, w bierniku - pacjens intranzytywnego predykatu, w narzędniku zaś pozostałe komponenty zdarzenia przyczynowego /konotowane w konstrukcji prymarnej oraz we wszystkich uprzednio omówionych transformach w mianowniku/.

Charakterystyczne jest, że zdarzenie przyczynowe również w narzędniku może pojawić się pod postacią zdania, prosentencjalizacji lub nominalizacji. W tego typu konstrukcjach, według S. Karolaka, czasownik jest reprezentantem obu treści predykatywnych, gdyż w swojej strukturze posiada wykładnik jednego z dwóch predykatów oraz syntaktyczny sygnał treści drugiego predykatu. Sygnałem tym jest konotacja większej liczby składników niż ta, którą wskazywałaby jego treść. Chodzi tu o fakt, że oprócz jednej więcej pozycji obligatoryjnej - wypełnionej

najczęściej wykładnikiem treści podmiotowej zdania 1 modelu /=agensem zdarzenia przyczynowego/, czasowniki tego typu mogą otworzyć pozycję fakultatywną wypełnioną wówczas wykładnikiem treści predykatywnej zdania 1 modelu, w języku polskim pojawia się on najczęściej pod postacią narzędnika/wyrażającego pozostałą część zdarzenia przyczynowego¹³/.

Schematycznie transformację wyżej omówionego typu można by przedstawić następująco:

Konstrukcja prymarna z orzeczeniem kauzatywnym

To, że Janek czytał książkę, zdenerwowało Piotra.

- ↓
1. Janek zdenerwował Piotra tym, że czytał książkę./zdarzenie przyczynowe pod postacią zdania/
 2. Janek zdenerwował tym Piotra./zdarzenie przyczynowe pod postacią prosentencjalizacji/
 3. Janek zdenerwował Piotra czytaniem książki./ zdarzenie przyczynowe pod postacią nominalizacji/

Należy zwrócić uwagę na fakt, że w konstrukcji typu:

Janek zdenerwował tym Piotra.

zaimek konotowany w narzędniku jest prosentencjalizacją niepełną, gdyż normalnie prosentencjalizacja zastępuje całe zdanie, w tym zaś wypadku agens zdarzenia zastąpionego przez prosentencjalizację został wyrażony w mianowniku.

Oto kilka przykładów tekstowych konstrukcji powstałych w wyniku wyżej omówionej transformacji:

a/ zdarzenie przyczynowe pod postacią zdania:

1. /kustosz / Opowiadał mi o nim przeszło godzinę, rozczarowany był, że się spieszyłem i nie chciałem zostać na herbacie.
/Musk.85/

/rozczarowany był, że się spieszyłem/←-/ rozczarowałem go tym, że się spieszyłem/

2. Ta pani co ze mną mieszka, była oburzona, że na widoku Kolumny Zygmunta wieszam mordercę./Row.10/

/była oburzona , że wieszam mordercę/←-/oburzyłam ją tym, że wieszałam mordercę/

b/ zdarzenie przyczynowe pod postacią prosentencjalizacji:

1. - Rozumiem - mówi Renato i po raz trzeci, odkąd się znają, denerwuje tym Agnieszkę./Musk.217/

c/ zdarzenie przyczynowe pod postacią nominalizacji:

1. W każdym bądź razie ujął mnie swoją troską./Breza 32/

2. Szakal zaszywał się w najbliższej ciernistej kępie, musieli go krzykami wypłoszyć. /Żuk.17/

/wypłoszyć go krzykami /←-/ wypłoszyli go krzykami/

Drugą możliwością dokonania transformacji prymarnej konstrukcji z orzeczeniem kauzatywnym jest przekształcenie związane z przetransformowaniem orzeczenia kauzatywnego w orzeczenie zwrotno - rezultatywne.

Czasowniki zwrotne szerzej omawia w swojej pracy Krystyna Wilczewska. Wyodrębniła ona z grupy czasowników zwrotnych

- czasowniki rezultatywne, które według niej, oznaczają "reakcję na działanie jakiejś przyczyny, która realizuje się w postaci stanu, procesu lub jego rezultatu"¹⁴. Współzależność tych dwóch ogniw K. Wilczewska widzi w korelacji czynnej i zwrotnej formy czasownikowej, przy czym zwraca ona uwagę na fakt, iż formalno - znaczeniowa, wzajemna odpowiedniość czasowników rezultatywnych i podstawowych czynnych odczuwana jest jako zjawisko żywotne. Autorka podkreśliła też, że czasowniki zwrotno-rezultatywne mają w istocie niewiele wspólnego z podstawowym pojęciem zwrotności, ponieważ przez zmianę na połączenie z dopełnieniem "siebie" tracą cechę przedstawiania stanu czy procesu i stają się normalną formą czynną. K. Wilczewska zauważyła, że forma zwrotna w funkcji rezultatywnej omawianych czasowników posiada, przynajmniej w mowie potocznej, powszechniejsze użycie niż odpowiednia postać czynna. Spostrzeżenie to jest o tyle ważne, że sygnalizuje fakt stosunkowo częstego pojawiania się w tekstach konstrukcji powstałej w wyniku wspomnianej transformacji.

K. Wilczewska stwierdziła też, że liczne są realizacje konstrukcji, w której przyczyna pojawia się pod postacią określenia dalszego, najczęściej wyrażonego narzędnikiem, albo pod postacią zdania wyjaśniającego¹⁵.

Schemat omówionego typu transformacji:

Prymarna konstrukcja zdaniowa z orzeczeniem kauzatywnym

To, że Janek czytał książkę, zdenerwowało Piotra.

- ↓
1. Piotr zdenerwował się tym, że Janek czytał książkę./zdarzenie przyczynowe pod postacią zdania/
 2. Piotr zdenerwował się tym./zdarzenie przyczynowe pod postacią prosentencjalizacji/

3. Piotr zdenerwował się czytaniem Janka./zdarzenie przyczynowe pod postacią nominalizacji/

Warto zauważyć, że również w konstrukcji z orzeczeniem zwrotno - rezultatywnym zdarzenie przyczynowe może przyjąć postać nominalizacji, zdania lub prosentencjalizacji, przy czym w konstrukcji ze zdarzeniem przyczynowym wyeksplikowanym pod postacią nominalizacji dochodzi do wyzerowania argumentu przedmiotowego.

Przykłady tekstowe konstrukcji powstałej w wyniku transformacji zdań z orzeczeniem kauzatywnym na zdania z orzeczeniem zwrotno - rezultatywnym:

a/ zdarzenie przyczynowe pod postacią zdania:

1. Mama martwi się, że Jacek nie dostał się na medycynę...
/ Kochan.301/
/ mama martwi się, że Jacek nie dostał się na medycynę/
←/ mamę martwi to, że Jacek nie dostał się na medycynę/
2. Niepokoikę się, że zabrnąłem w okolice, gdzie chodzić pieszo - ktoś wie - może nie należy./Mroź.13/
/ niepokoikę się, że zabrnąłem w okolice/←/niepokoikiło mnie to, że zabrnąłem w okolice/

b/ zdarzenie przyczynowe pod postacią prosentencjalizacji:

1. Piotr zachwyca się tym.
/ Piotr zachwyca się tym/←/ to zachwyciło Piotra/
2. Matka martwi się tym.
/matka martwi się tym /←/ to martwi matkę/

c/ zdarzenie przyczynowe pod postacią nominalizacji:

1. Często tak zdarza się w medycynie, że świetni lekarze do-

szukują się skomplikowanych powikłań i próbują wyszukanej terapii, ponieważ nieopatrznie przeoczyli najprostsze rozwiązanie - omotali się własną fachowością, zdezorientowali się wielością kojarzeń./Row. 5-6/

/omotali się fachowością/←/omotała ich fachowość/
/zdezorientowali się wielością kojarzeń /←/zdezorientowała ich wielość kojarzeń/

2. Najwidoczniej peszył się, martwił i niepokoił głośną radością przyjaciela./Wilcz.56/

/ peszył się radością przyjaciela/←/ radość przyjaciela peszyła go/

IV W omówionych konstrukcjach zdaniowych z orzeczeniem kauzatywnym zasadniczo wszystkie elementy treści ich struktur wyjściowych miały swoje odpowiedniki w strukturze powierzchniowej¹⁶. Wyzerowaniu ulegały niekiedy jedynie niektóre argumenty predykatu zdarzenia przyczynowego, natomiast sam predykat tego zdarzenia był we wszystkich transformach wyeksplikwany. Czy jednak zawsze tak musi być ?

W części I niniejszego artykułu udowodniono, że zdania z orzeczeniem kauzatywnym realizują, wyróżniony przez S.Karolaka, model semantyczny typu:

x wykonuje czynność a chcąc, żeby y /lub ten sam x/ stał się b.

S.Karolak zauważył, że statystycznie najczęstsze są wypadki pomijania, w konstrukcjach realizujących wyżej wymieniony model, treści predykatywnej zawartej w zdaniu 1 modelu. W takim wypadku dopiero kontekst lub konsystencja pozwala wywnioskować, "jaką konkretną treścią należy uzupełnić tę pozycję w zdaniu, którą w modelu wypełnia składnik zdania 1 >uczynić coś"¹⁷. W odniesieniu do struktur zdaniowych z orzeczeniem kauzatywnym treść predykatywna zawarta w zdaniu 1 modelu równa się treści predykatywnej zawartej w członie eksplikującym zdarzenie przy-

czynowe. Nasuwa się pytanie: Na gruncie jakich konstrukcji zdaniowych z orzeczeniem kauzatywnym może dojść do wyzerowania predykatu zdarzenia przyczynowego? Wyniki przeprowadzonych badań pozwalają sądzić, że w wielu wypadkach niemożliwe jest definitywne rozstrzygnięcie tej kwestii, np. zdanie:

Janek zdenerwował Piotra.

może być konstrukcją derywowaną od zdania:

Czytający Janek zdenerwował Piotra. - czyli od takiej konstrukcji zdaniowej z orzeczeniem kauzatywnym, w której zdarzenie przyczynowe wyeksplikowane jest w członie mianownikowym, jak i od zdania:

Janek zdenerwował Piotra czytaniem. - czyli od takiej sekundarnej konstrukcji zdaniowej z orzeczeniem kauzatywnym, w której zdarzenie przyczynowe konotowane jest w narzędniku.

W każdej z podobnych konstrukcji, to znaczy takiej, w której w mianowniku pojawi się agens zdarzenia przyczynowego, nie wyrażone zdarzenie przyczynowe może być ponownie wprowadzone do członu mianownikowego bądź narzędnikowego.

W wypadku, gdy jako mianownikowy konotat pojawi się pacjens tranzytywnego /semantycznie i gramatycznie/ predykatu przyczynowego, sytuacja przedstawia się nieco inaczej. Z analizy przykładów typu:

Narty ucieszyły Piotra. - wynika, że takie konstrukcje mogą powstać jedynie na gruncie konstrukcji zdaniowych z orzeczeniem kauzatywnym, w których zdarzenie przyczynowe wyeksplikowane jest w członie mianownikowym, stąd też wyzerowany człon predykatywny zdarzenia przyczynowego może zostać ponownie wprowadzony jedynie w postaci mianownikowego konotatu czasownika kauzatywnego. Na przykład w zależności od kontekstu wyżej wymienione zdanie może oznaczać:

- a/ Narty / kupione przez matkę / ucieszyły Piotra.
- b/ Narty / ofiarowane przez siostrę / ucieszyły Piotra.
- c/ Narty / pożyczone od kolegi / ucieszyły Piotra.itp.

Konstrukcje z pacjensem w mianowniku mogą być derywowane od konstrukcji zdaniowych z orzeczeniem kauzatywnym, w których zdarzenie przyczynowe wyeksplikowane jest w narzędniku, tylko w takim wypadku, gdy jest to pacjens intranzytywny. Na przykład: jeśli zdanie

Janek zmarwił matkę. - uznamy za strukturalizację dwu zdarzeń połączonych stosunkiem przyczynowo - skutkowym:

Janek choruje. \xrightarrow{C} Matka zmarwiła się. - wyzerowany, człon predykatywny zdarzenia przyczynowego można by wprowadzić jako konotat mianownikowy bądź narzędnikowy:

Choroba Janka zmarwiła matkę.

lub

Janek zmarwił matkę chorobą.

Tak więc na podstawie samej konstrukcji zdaniowej z orzeczeniem kauzatywnym, w której został wyzerowany predykat zdarzenia przyczynowego, w wielu wypadkach trudno powiedzieć, czy mamy do czynienia w mianowniku z agensem czy z pacjensem intranzytywnym, czy też może z jeszcze z innym partycypantem, np. narzędnikiem, materiałem. O tym decyduje kontekst.

Na gruncie sekundarnych konstrukcji z orzeczeniem kauzatywnym można niekiedy zetknąć się z bardzo specyficznym typem zdań z wyzerowanym predykatem zdarzenia przyczynowego, kiedy to wystąpi zarówno mianownikowy, jak i narzędnikowy konotat, a zdarzenie przyczynowe nie zostanie wyeksplikowane, np. w zdaniu:

Janek ucieszył Piotra książką.

Bez szerszego kontekstu trudno stwierdzić, czy chodzi tu o podarowanie, pożyczanie, kupienie książki, ponieważ "Janek" i "książka"

są to jedynie byty/argumenty/ związane z predykatem - nieorzeczeniowe człony zdarzenia przyczynowego. A oto kilka tekstowych przykładów konstrukcji z wyzerowanym predykatem zdarzenia przyczynowego:

A. Z agensem lub pacjensem intransytywnym zdarzenia przyczynowego w mianowniku:

1. Wzrusza mnie Gianlorenzo./Breza 31/

a/ wzrusza mnie Gianlorenzo - tym, co robi/Gianlorenzo - agens zdarzenia przyczynowego/

b/ wzrusza mnie Gianlorenzo. - np.swoim wyglądem/Gianlorenzo - - pacjens intransytywny zdarzenia przyczynowego/

2. Czy ty nie rozumiesz, że ta kobieta kompromituje cię więcej, niżby to mógł zrobić każdy młody chłopiec./Wilcz.57/

a/ kobieta kompromituje cię - tym, co robi/ kobieta - agens zdarzenia przyczynowego/

b/ kobieta kompromituje cię - np.swoim wyglądem /kobieta - pacjens intransytywny zdarzenia przyczynowego/

B. Z pacjensem transytywnym zdarzenia przyczynowego w mianowniku:

1. List, który matka podawała ojcu, zaintrygował Piotra.

C. Z agensem w mianowniku i pacjensem w narzędniku:

1. Okres wielkiej świetności Zamku Królewskiego związany jest później z rządami króla Stanisława Augusta, nie tylko dlatego, że ten zbieracz dzieł sztuki wzbogacił galerie królewskie cennymi dziełami./Inf.w.21/

P r z y p i s y

- 1 Termin predykat intranzytywny użyty jest tu w rozumieniu semantycznym, nie zaś gramatycznym.
- 2 Por.A.Otfinowski, Konstrukcje orzeczeniowe z transformą gerundialną bez przyimka i z przyimkami dla, do, Bydgoszcz 1976,s.17.
- 3 Na temat relacji przyczynowo - skutkowej zob.:K.Ampel, ~~Wypowiedzenia~~ Wypowiedzenia okolicznościowe profrazowe we współczesnym języku polskim, Rzeszów 1975, s.20. M.Grochowski, O pojęciu celu / Rozważania semantyczne/, Studia Gramatyczne I, Ossolineum 1977,s.45-73.
- 4 Por.A.Otfinowski, op.cit.,s.22.
- 5 Czynność należy tu rozumieć jako predykat, który ktoś może świadomie realizować.
- 6 S.Karolak, Zagadnienia składni ogólnej, Warszawa 1972,s.131.
- 7 Rozumienie terminu wg A.Otfinowskiego,op.cit., s.24-26.
- 8 W strukturach wyjściowych konstrukcji tego typu M.Grochowski wyróżnia jeszcze składnik decyzji. Por.op.cit., s.62- 67.
- 9 Por.A.Otfinowski,op.cit.,s.22.
- 10 W istocie chodzi tu o nominalizację z członem konstytutywnym zaimkowym wprowadzającym zdanie/typ to, że/.Por.na temat tego typu nominalizacji: Z.Topolińska, Mechanizmy nominalizacji w języku polskim, Studia Gramatyczne I, Ossolineum 1977, s.178 - 180.
- 11 Na temat elipsy zaimka w tego typu zdaniach por.Z.Topolińska, op.cit., s.180-181.
- 12 Por.K.Polański, Składnia zdania złożonego w języku górnołużyckim, Wrocław - Warszawa - Kraków 1967,s.64-65.

- 13 Por.S.Karolak, op.cit.,s.134.
- 14 K.Wilczewska, Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie, Toruń 1966, s.54.
- 15 Por.K.Wilczewska, op.cit.,s.54-60.
- 16 W ostateczności w postaci wspólnego wykładnika zaimkowego.
- 17 S.Karolak, op.cit.,s.134.

Wykaz źródeł, z których czerpano przykłady i rozwiązania skrótów.

Breza	T.Breza, Spiżowa brama, Warszawa 1964.
Eich.	I.Eichstaedt, Księga pierwiastków, Warszawa 1970.
Inf.w.	Informator warszawski, Warszawa 1963.
Kochan.	S.Fleszarowa-Muskat, Kochankowie Róży Wiatrów, Gdynia 1962.
Milion.	S.Fleszarowa-Muskat, Milionerzy, Gdynia 1961.
Mroź.	S.Mrożek, Dwa listy, Kraków 1974.
Musk.	S.Fleszarowa-Muskat, Dwie ścieżki czasu, Warszawa 1973.
Row.	A.Rowiński, Świat się kończy, Warszawa 1972.
Wilcz.	K.Wilczewska, Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie, Toruń 1966.
Żuk.	W.Żukrowski, Kamienne tablice, Warszawa 1975.

THE DERIVATIONAL RELATIONSHIPS AMONG SENTENCES WITH
CAUSATIVE PREDICATES

S u m m a r y

The present paper is attempt to present the derivational relationships among sentences with causative predicates, within a transformational framework. The term 'causative predicate' refers to the predicate that connotes, in the nominative and instrumental cases, a causal event; in the accausative, the patient of a semantically intracausative predication; and by itself, the manifestation of the result of the causal event /e.g. wzruszył - 'he moved', zdeenerwował - 'he irritated', rozczarował - 'he disappointed', etc./ The basic /primary/ structure of a sentence with a causative predicate is a structure which, in the nominative case connoted by this predicate, contains a causal event and in the accusative, the patient of an intracausative predication. All other structures of sentences with causative predicates are assumed to result from transformations of the primary structure.

LES RELATIONS LE TYPE DÉRIVATIONNEL ENTRE LES PHRASES
À PRÉDICAT CAUSATIF

R é s u m é

Le présent article vise à saisir les relations de type dérivationnel s'établissant entre les phrases à prédicat causatif.

Par prédicat causatif nous entendons tout prédicat qui connote son argument causal au cas nominatif ou instrumental, ainsi que le patient d'un prédicat/sémantiquement/

intransitif à l'accusatif, tout en restant lui-même l'exposant de la conséquence qui découle de l'argument causal, comme p.ex. "wzruszył"/il a ému/, "zdenewował"/il a énervé/, "rozczarował"/il a déçu/, etc.

Comme construction phrastique primaire nous considérons la construction à prédicat causatif répondant aux critères suivants: au nominatif connoté par le prédicat causatif apparaît une phrase qui résume l'argument causal, tandis qu'à l'accusatif - le patient du prédicat intransitif. Toutes les autres constructions phrastiques sont traitées comme dérivées par transformation à partir de cette construction primaire.